

УДК 792.5(477)

DOI 10.32461/2226-3209.1.2022.257674.

Цитування:

Канюка Л. С. Український музичний театр в епоху змін ціннісних орієнтирів у мистецтві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 1. С. 148-153.

Kanyuka L. (2022). Ukrainian musical theater in the age of changes in art values. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 1, 148-153 [in Ukrainian].

Канюка Любов Степанівна,

виконуюча обов'язки доцента

кафедри оперної підготовки

та музичної режисури

Національної музичної академії України

імені П. І. Чайковського

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7523-1100>

lybov05091961@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ТЕАТР В ЕПОХУ ЗМІН ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У МИСТЕЦТВІ

Мета дослідження зумовлена потребою вивчення сучасних режисерських підходів до вирішення постановки оперних вистав в аспекті ціннісних орієнтирів ХХІ століття. **Методологія дослідження** спирається на базові принципи сучасного історичного та теоретичного театрознавства із застосуванням інтонаційно-драматургічного, компаративного методів та методу теоретичного узагальнення, що дозволяють осмислити тенденції роботи сучасного оперного режисера. **Наукова новизна** полягає у тому, що це перше ґрунтовне аналітичне дослідження стану українського музичного оперного театру з точки зору зміни парадигми сценічного мистецтва. **Висновки.** Розглянуто видозміни у репертуарній політиці українського музичного театру сьогодення під впливом світових глобалізаційно-інтеграційних процесів. Осмислено контент режисерських інтерпретацій музично-театральних творів як мистецького продукту. Виявлено і обґрунтовано шляхи оптимізації пізнавального та розважального аспектів музичних вистав в умовах сучасних соціокультурних реалій. Проаналізовано нові оперні постановки останніх років, які є репрезентантами загальних тенденцій розвитку музичного театру. Доведено, що український музичний театр активно розвивається в оперному жанрі, акумулюючи як надбання минулого, так і застосовуючи нові експериментальні техніки.

Ключові слова: український музичний театр, сучасні ціннісні орієнтири, сучасна опера, мистецький продукт, режисерська інтерпретація.

Kanyuka Lyubov, Acting Associate Professor of the Department of Opera Training and Music Directing of the Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine

Ukrainian musical theater in the age of changes in art values

The purpose of the article is due to the need to study modern directing approaches to solve the production of opera performances in terms of the values of the XXI century. **The research methodology is based** on the basic principles of modern historical and theoretical musicology with the use of intonation-dramaturgical, comparative methods, and the method of theoretical generalization, which allow comprehension of the trends of the work of the modern opera director. **The scientific novelty** consists in the fact that this is the first analytical study of the state of the Ukrainian musical opera theater in terms of changes in values in art. **Conclusions.** Changes in the repertoire policy of today's Ukrainian musical theater under the influence of world globalization and integration processes are considered. The content of directorial interpretations of musical and theatrical works as an artistic product is comprehended. The ways of optimization of cognitive and entertaining aspects of musical performances in the conditions of modern socio-cultural realities are revealed and substantiated. New opera productions of recent years, which are representatives of general trends in the development of musical theater, are analyzed. It is proved that the Ukrainian musical theater is actively developing in the opera genre, accumulating both the heritage of the past and applying new experimental techniques.

Key words: Ukrainian musical theater, modern values, modern opera, art product, director's interpretation.

Актуальність теми дослідження. Сучасне музично-театральне мистецтво України знаходиться у фазі активного розвитку. Аналіз репертуару оперних театрів України доводить домінування класичних постановок світових

оперних шедеврів. Втім, протягом останніх десяти років спостерігаємо нову хвилю мистецької діяльності у театрах. Такий сплеск активності часто пов'язують із процесом відродження національної культури, для якого

є характерним її стрімкий підйом. У такому контексті створюються і творчі стратегії. Зокрема Василь Вовкун, генеральний директор Львівського оперного театру, задекларував своє бачення розвитку Львівської опери назвавши його «Українським проривом».

Втім, безпосереднє занурення у діяльність оперних театрів, а саме у їх постановочну роботу в оперному жанрі, частково спростовує сентенцію підйому культури. Український музичний театр, який активно інтегрується до європейського мистецького процесу, у своєму розвитку опинився у стані спотворення ціннісних орієнтирів у театральній естетиці. Звісно, не можна про це говорити як про стовідсоткове явище, але зміни очевидні.

Стосовно дефініції «ціннісні орієнтири», зазначимо, що це соціокультурне явище, яке є «однією із форм самоусвідомлення, самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних, естетичних та інших сил і уявлень особистості, які перебувають у тісному взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки» [3].

Оперна вистава, яка є художнім витвором мистецтва у своєму класичному розумінні, виховує в людині моральність, толерантність, формує високі ідеали, естетичний смак та уподобання. Видозміни в ціннісних орієнтирах театральної естетики України призвели до того, що опера перетворилася на мистецький продукт споживання у контексті ринку культурних послуг із пріоритетом гедоністичної спрямованості.

Наукова новизна статті полягає в тому, що це перше ґрунтовне аналітичне дослідження стану українського музичного оперного театру з точки зору змін ціннісних орієнтирів у мистецтві. У роботі проаналізовані українські постановки оперних творів останніх десяти років, які ще не отримали достатнього наукового висвітлення в українському мистецтвознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання існування музичного театру як ринку послуг у нових соціокультурних реаліях розглядали у монографії «Економіка та управління у сучасному українському репертуарному театрі» А. Серіков та І. Коваль [6], акцентуючи увагу на поступове спрощення постановок в умовах втілення міжнародних проєктів упродовж обмеженого часового терміну. Соціокультурні виклики сьогодення, що вплинули на зміну парадигми музичного театру та призвели до трансформацій ціннісних орієнтирів у мистецтві, досліджувалися Л. Прокопович [5]. Розвиток і

популяризація оперних творів та діяльність виконавців у контексті існування жанру за сучасними законами шоу-бізнесу висвітлені у дисертаційній роботі В. Ковтуненко [2]. Також для формування об'єктивного враження від режисерських робіт в оперному театрі до дослідження залучались рецензії на оперні вистави, інтерв'ю з режисерами тощо.

Мета дослідження – проаналізувати сучасні режисерські підходи до вирішення постановки оперних вистав в аспекті ціннісних орієнтирів ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. ХХІ століття із своїм різноманіттям композиторських та виконавських технік, еkleктикою, постійними протиріччями стилів принесло зміни і до оперного жанру. Втім, варто зауважити, що оперний жанр вже сам на зламі ХХ-ХХІ століть відчув на собі потребу переродитися та оновитися. Особливим напрямком роботи з оперою стало її осучаснення, актуалізація.

Часи становлення незалежної України позитивно вплинули на різні сфери діяльності, у тому числі й на музично-театральне мистецтво. Це позначилося на поширенні контактів із різними країнами світу. У результаті виникли умови для інтеграції української культури у світовий простір. Велику роль у цьому процесі відіграють спільні міжнародні мистецькі проєкти, обмін театральним досвідом, гастрольна діяльність, проведення міжнародних симпозіумів, семінарів та конференцій із метою вирішення нагальних проблем сучасної культури. Але, попри позитивні ознаки, український музичний театр починає виявляти нову якість, дещо тривожну, а саме комерціалізацію, яка досягається шляхом понівечення музичної та сценічної драматургії оперних творів.

Транснаціоналізація етнічних культур, як прояв наслідків світових глобалізаційно-інтеграційних процесів, знайшла своє відображення і в українських музичних театрах. Надання значної переваги зарубіжним творам у театральній репертуарній політиці може призвести до поступової втрати національної самобутності, традицій, надбань та здобутків, що формувалися багато століть.

Своєрідність, неповторність, унікальність вітчизняного музичного театру тісно пов'язані з подоланням стереотипів визначення української культури як вторинної. Мова у цьому процесі відіграє велику роль, адже вона є цементуючою основою ідентифікації української нації.

Важливим кроком до українізації музичних театрів України стало прийняття

Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1], ухваленого Верховною Радою України 25 квітня 2019 року. Згідно зі статтею 29 цього закону «Мовою публічних заходів є державна мова, якщо інше не встановлено цим Законом. <...> У разі застосування під час публічного заходу іншої мови, ніж державна, його організатор зобов'язаний забезпечити синхронний або послідовний переклад державною мовою, якщо цього вимагає хоча б один учасник публічного заходу» [1]. Виконання цього закону сприяло появі українських субтитрів під час проведення вистав іноземними мовами, а також збільшенню кількості постановок українською мовою.

У цілому можна говорити, що в українському мистецтві початку ХХІ століття оперний жанр активно розвивається. Серед головних причин посилення уваги українських театрів до оперного жанру можна назвати прогресивну діяльність нової генерації режисерів, діяльність яких направлена на створення нового мистецького продукту сучасного формату. Зауважимо, що наша дослідницька увага буде приділена лише роботі стаціонарних оперних театрів, а тому усі фестивальні, експериментальні та студентські роботи в оперному жанрі нами розглядатися не будуть.

Першою чергою виділимо три напрямки роботи з оперними опусами. Перший напрямок – це створення нових оригінальних оперних творів на замовлення театрів, або театральних організацій. Звісно, в умовах економічної кризи питання створення нових оперних опусів є складним. Втім протягом останніх десяти років українські композитори активно працюють в оперному жанрі, а їх твори з'являються на театральних майданчиках. Прикладом цього можуть слугувати такі опери як: «IYOV» Р. Григорів/І. Разумейко (2015, нині в репертуарі КМАТОБ), «Червона шапочка» Р. Смоляр (2016, КМАТОБ), «Король Дроздобород» Ю. Шевченко (2018, КМАТОБ) «Лис Микита» І. Небесний (2020, Львівська національна опера), «Вишиваний Король України» А. Загайкевич (2021, Харківська національна опера) тощо.

Другим напрямком роботи в оперному жанрі є поновлення постановок із декотрими режисерськими змінами. Серед подібних робіт виділимо опери «Фауст» Ш. Гуно (2017, реж. Маріо Коррадї, Національна опера України) та «Украдене щастя» Ю. Мейтуса

(2018, реж. Ф. Стригун, Львівська національна опера).

Третім, найпопулярнішим напрямком роботи в оперному жанрі є режисерські переосмислення шедеврів оперного мистецтва в аспекті осучаснення та актуалізації. Серед прикладів оперних постановок, що відповідають цій тенденції, назвемо такі: «Травіата» Дж. Верді (2011, реж. В. Пальчиков, КМАТОБ), «Бастьєн і Бастьєнна» В. А. Моцарт (2016, реж. Д. Тодорюк, КМАТОБ), «Ріта» Г. Доніцетті (2016, реж. Л. Шиленко, КМАТОБ), «Служниця-пані» Дж. Перголезі (2016, реж. Т. Трунова, Національна опера України), «Коли цвіте папороть» Є. Станкович (2017, реж. В. Вовкун, Львівська національна опера), «Богема» Дж. Пуччіні (2017, реж. В. Пальчиков, КМАТОБ), «Дон Жуан» В. А. Моцарт (2018, реж. В. Вовкун, Львівська національна опера), «Лоенгрін» Р. Вагнер (2019, реж. Міхаель Штурм, Львівська національна опера), «Орфей і Еврідіка» К. В. Глюк (2019, реж. П. Кошка, Одеська національна опера), «La Traviata» Лж. Верді (2019, реж. Є. Лавренчук, Одеська національна опера), «Весілля Фігаро» (2019, реж. О. Тараненко, КМАТОБ), «Viva la mamma (Нехай живе мама!)» або Театральні порядки та безлад» Г. Доніцетті (2019, реж. В. Пальчиков, КМАТОБ), «Севільський цирюльник» Дж. Россіні (2019, реж. А. Солов'яненко, Національна опера України), «Cavalleria rusticana (Сільська честь)» П. Масканьї (2020, реж. В. Пальчиков, КМАТОБ), «Сокіл» та «Алкід» Д. Бортнянського (2021, реж. Андреас Вайріх, Львівська національна опера), «Турандот» Дж. Пуччіні (2021, реж. Міхал Знанецький/Г. Воловецька, Львівська національна опера), «Богема» Дж. Пуччіні (2021, реж. Жан-Франсуа Д'онд, Одеська національна опера), «Cosi fan tutte (Так чинять усі жінки)» В. А. Моцарт (2021, реж. В. Пальчиков, КМАТОБ) тощо.

Серед важливих тенденцій у сфері пошуку нових художніх можливостей оперного мистецтва у лоні переосмислення класичної спадщини є часто парадоксальна режисерська інтерпретація з акцентом на актуалізацію чи абсурдизацію сюжетної лінії.

Свобода дій сучасного музичного театру, що є безумовним плюсом, адже для митців свобода творчості є життєво необхідною для творчого процесу, призвела до появи незбалансованості відповіднику якості-кількості. Театри, конкуруючи між собою і виборюючи увагу глядача, у гонитві за

розширенням репертуару втрачають відчуття відповідальності за ціннісне наповнення вистав.

Прагнення створити привабливу етикетку мистецького продукту перетворює творчий процес на штампування вистав, що, своєю чергою, породжує непрофесіоналізм. Питання художньої цінності вистави перестає цікавити як митців, так і критиків. Головною функцією музичного театру стали вважати її розважальну якість, часто при цьому нехтуючи цілісністю вистави.

Так, орієнтуючись на модні тенденції, режисери нової генерації за основу свого інструментарію взяли епатажність, естетику гіпертрофії насилля, гіперболізованого еротизму тощо. Звісно, при правильному використанні цих інструментів впливу на публіку, можна вибудувати сучасну, глибоку, актуальну виставу, яка буде говорити про сьогоденні соціальні проблеми і при цьому не спотворить музично-драматургічну концепцію твору, яка задумана композитором, а навпаки розширить поле її впливу.

Втім, в українських постановках частіше спостерігаємо осучаснення вистави поверхневого рівню, коли вся актуалізація полягає у створенні нових мізансцен, сучасної сценографії і костюмів. А питання наповненості музичного твору, якості його виконання, художній зміст – лишаються другорядними у постановках.

Як приклад наведемо постановку опери В. А. Моцарта «Весілля Фігаро», яка відбулася 2019 року у Київському академічному театрі опери і балету для дітей та юнацтва. Режисерка – Оксана Тараненко дала оперній постановці своєрідне жанрове визначення – «еротичний трилер» і вікове обмеження 14+. Подібна жанрова інтерпретація опери В. А. Моцарта із інтеграцією нас в суміжні види мистецтва (кіно, література) викликала неабияке зацікавлення як у знавців, так і у пересічного глядача.

Родзинкою опери стали її епатажність та незвичні сценографічні рішення. Епатажність опери полягала у новому баченні головних героїв режисеркою. Так, Граф – маніяк, нелюд, насильник, Графиня – алкоголічка, яка нещасна в шлюбі, Фігаро і Сюзанна – жертви обставин, Марцеліна і Бартоло – привиди. Костюми, виконані Дмитром Курятою, розкривають спотворену режисеркою сутність героїв, а сценографія – Сандри Крмджян створює сюр простір. «Нашою з художником-постановником Сандрою Крмджян ідеєю було зробити замок, якого не існує. Прозорі

стіни, багато дверей, що то відкриваються і закриваються за власним бажанням, немов живуть своїм власним життям. Також там є ліфт, який нікуди не їде, є і ліхтарні стовпи, таким чином герої водночас знаходяться ніби всередині і наче зовні. Тут є алюзії і на нью-йоркські задвірки, і на перехрестя доріг, і на транспортну зупинку. Це магічний простір, магічне місце» – говорить режисерка в інтерв'ю [4].

Втім, зовнішня сторона вистави, попри свою яскравість та сучасність, не відповідає музичному задуму опери та йде всупереч із музичною драматургією вистави. Зокрема, яскравій фонтануючій музиці В. Моцарта протиставляються хворобливі сцени насилля, агресії, відверта порнографія (замість моцартівського легкого флірту).

Інакші питання виникають після перегляду і аналізу постановки «Травіати» режисера Віталія Пальчикова на сцені КМАТОБу, яка отримала престижну премію Пектораль 2011 року. Зауважимо, що вокально-сценічні образи, створені режисером, були переконливими і правдивими та підкорювались концепції музичної драматургії Дж. Верді. Попри визнання цієї постановки та безліч позитивних рецензій не можемо лишити осторонь проблемні сторони вистави. Так, осучаснення сюжетної лінії опери призвело до спотворення логіки наскрізної дії вистави. Зокрема Віолета Валері, у режисерському баченні, не куртизанка (повія), а топ-модель, дизайнерка і власниця власного дому моди. У такому випадку зникає соціальний конфлікт, який покладено в основу сюжетної лінії як у Дюма, так і у Верді, який є наріжним каменем опери.

У зв'язку із зверненням до опери «Травіата» Дж. Верді варто згадати і скандальну постановку Євгена Лавренчука в Одеському оперному театрі 2019 року. Цю постановку та реакцію суспільності на неї можна вважати показовою в аспекті знівечення ціннісних орієнтирів сучасного мистецтва. Так, режисер на перше місце поставив саме візуальну складову вистави, майже лишивши осторонь музику. З виконавцями не пропрацьовано партії, характеристики героїв, не вибудовані ансамблеві номери та мізансцени. Елементи сценографії заважали відтворенню музичної складової. Наприклад, вітродуви глушили звук виконавців, залучення платівкового запису, який плавно переходив у реальне звучання оркестру спричинило уповільнення темпів, що, своєї черги, ускладнило роботу вокалістам. Зауважимо, що

вже у наступних версіях вистави, більшість недоліків було усунуто.

Стильна і продумана сценографія, залучення хортів, активна рекламна кампанія, просування опери самим режисером у соціальних мережах сприяли популярності і визнанню постановки опери. Симптоматично, що за постановку вистави «La Traviata» Євгену Лавренчуку 2020 року було присвоєно Державну премію імені Леся Курбаса.

Аналізуючи стан сучасного театру, варто все ж таки усвідомити художню цінність вистав та їх ціннісні орієнтири. Пришвидшення темпів життя сучасної людини вплинуло і на процес створення вистави. Через обмеженість у часі та часту формалізацію творчості режисери фактично займаються розстановкою виконавців за мізансценами та винайденням ефектних прийомів, які розраховані на привернення уваги публіки і не мають нічого спільного із художньою цілісністю вистави. І це повністю суперечить концепції режисерського театру, де головним завданням є втілення авторської, високохудожньої естетики із полісмісловим навантаженням.

Втім, сучасний український оперний театр показує і позитивну динаміку у питаннях постановки творів класичної оперної спадщини. Прикладом цього може бути постановка опер Д. Бортнянського «Сокіл» та «Алкід», яка була виконана у Львівській національній опері у 2021-му році з нагоди 270-тої річниці з дня народження композитора. За задумом німецького режисера Андреаса Вайріха (режисер Баварської державної опери Мюнхена) ці дві опери Д. Бортнянського було об'єднано в одну виставу. Попри те, що ці опери написані композитором у різний час та навіть різними мовами («Сокіл» французькою, а «Алкід» – італійською) таке поєднання виглядає досить органічно, що свідчить про ретельну роботу режисера та диригента (Оксана Линів) із музичним матеріалом. Дія вистави перенесена у наш час. Головним образом, що єднає дві опери, став Сокіл, появою якого відкривається постановка і ним все і закінчується. Актуалізація сюжету із створенням специфічної атмосфери на тему пандемії коронавірусу (зміна рукавичок, санітайзери тощо) – стала вдалим режисерським прийомом. У цілому, постановка опер Д. Бортнянського, режисерсько і сценографічно повністю «одягнута» у сучасне, але з довершеним виконанням музичної складової, із дотриманням ремарок і установок композитора

– презентує той вид роботи сучасного оперного режисера, на який можна рівнятися.

Висновки. У сучасних соціокультурних умовах музичний театр існує як поле художнього експерименту, так і функціонує за законами шоу-бізнесу, який експлуатує мистецький продукт за своїми правилами в режимі презентацій і акцій із залученням розкручених механізмів арт-менеджменту: реклами, піару, формування глядацького попиту тощо.

Український оперний театр у більшості випадків пропонує глядачу штампи та кліше, якими вже давно не можна вразити обізнаного глядача. В гонитві за оригінальністю режисери приходять до універсалізації. Проаналізовані оперні вистави свідчать про певний дисбаланс її музичної та сценічної складових, адже у гонитві за ефектністю втрачається логіка музично-драматичних подій опери.

Література

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення 09.10.2021).
2. Ковтуненко В. І. Український театр у період сучасних суспільних трансформацій (до проблеми визначення соціокультурних показників): Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Київський держ. ін-т театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого. Київ, 2002. 251 с.
3. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf (дата звернення 10.10.2021).
4. Овчаренко Е. Оксана Тараненко: «Намагаюся знайти своє щастя у творчості». URL : <https://kyivoperatheatre.com.ua/oksanataranenkonamagayusya-znajty-svoe-shhastyu-u-tvorchosti/> (дата звернення 11.10.2021)
5. Прокопович Л. Театральність в соціокомунікативних проявах культури: соціально-філософське дослідження: монографія. Одеса : Екологія, 2019. 336 с.
6. Серіков А. В., Коваль І. М. Економіка та управління у сучасному українському репертуарному театрі: монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2018. 314 с.

References

- Law of Ukraine On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (accessed: 09.10.2021) [in Ukrainian].
2. Kovtunenکو, V.I (2002). Ukrainian theater in the period of modern social transformations (to the

problem of determining socio-cultural indicators).
Candidate's thesis. Kyiv, [in Ukrainian].

3. Matiaz, S., Berezianska, A. Classification of values and value orientations of the individual. Retrieved from: URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf (accessed: 10.10.2021) [in Ukrainian].

4. Ovcharenko, E. Oksana Taranenko: "I try to find my happiness in art" Retrieved from: URL: <https://kyivoperatheatre.com.ua/oksana-taranenko-namagayusya-znajty-svoje-shhastyu-u-tvorchosti/> (accessed: 11.10.2021) [in Ukrainian].

5. Prokopovych, L. (2019). Theatricality in socio-communicative manifestations of culture: a socio-philosophical study. Odesa, [in Ukrainian].

6. Sierikov, A., Koval, I. (2018). Economics and management in modern Ukrainian repertory theater. Kharkiv. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 05.12.2021
Отримано після доопрацювання 27.12.2021
Прийнято до друку 29.01.2022*